Lakivaliokunta
lav@eduskunta.fi

Viite: Eduskunnan lakivaliokunnan 1.3.2022 päivätty pyyntö toimittaa kirjallinen asiantuntijalausunto

Tasa-arvovaltuutetun lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi ym.

Tasa-arvovaltuutettu kiittää eduskunnan lakivaliokuntaa mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi (HE 13/2022 vp) ja siihen yhdistetyistä kansalaisaloitteesta ja lakialoitteista. Tasa-arvovaltuutettu toteaa kohteliaimmin seuraavaa.

1. Tasa-arvovaltuutetun tehtävät ja toimivalta

Tasa-arvovaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton lainvalvontaviranomainen ja toimii oikeusministeriön hallinnonalalla.

Tasa-arvovaltuutetun tehtävänä on valvoa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain eli tasa-arvolain (609/1986) sukupuolisyrjinnän kieltojen sekä sukupuolten tasa-arvoa koskevien edistämisvelvoitteiden noudattamista. Tasa-arvovaltuutettu myös seuraa sukupuolten tasa-arvon toteutumista yhteiskuntaelämän eri aloilla.

Tasa-arvovaltuutettu pyrkii aloittein, neuvoin ja ohjein edistämään tasa-arvolain tarkoituksen toteutumista sekä antaa tietoa tasa-arvolainsäädännöstä ja sen soveltamiskäytännöstä.

Tasa-arvovaltuutettu tarkastelee tässä lausunnossa hallituksen esitystä ja siihen yhdistettyjä kansalaisaloitetta ja lakialoitteita toimivaltansa mukaisesti sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.

2. Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi

Tasa-arvovaltuutettu kannattaa rikoslain 20 luvun uudistamista ja erityisesti raiskauksen tunnusmerkistön muuttamista suostumusperusteiseksi.

On tärkeää, että niin raiskauksen tunnusmerkistössä kuin yleisemminkin uudistuksessa painotetaan seksuaalisen kanssakäymisen vapaaehtoisuutta ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden merkitystä.

Toteutuessaan uudistus vahvistaisi seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja vahvistaisi sukupuolten tasa-arvoa. Raiskauksen tunnusmerkistön muuttaminen vapaaehtoisuuden puutteeseen perustuvaksi on Suomen ihmisoikeusvelvoitteiden mukaista ja sukupuolten tasa-arvoa lisäävä tärkeä ja odotettu uudistus. Tasa-arvovaltuutettu on suositellut mm. kertomuksessaan eduskunnalle (K 22/2018 vp), että raiskauksen tunnusmerkistö muutettaisiin suostumusperusteiseksi ja selvitettäisiin yleisemmin rikoslain 20 luvun uudistamista.

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä lähtökohtana uudistuksessa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden huomioimista digitaalisessa toimintaympäristössä esimerkiksi seksuaalisen ahdistelun osalta. Sosiaalinen media ja monet muut digitaaliset alustat mahdollistavat myös uudenlaisen seksuaalisen hyväksikäytön ja altistavat erityisesti nuoret seksuaaliselle häirinnälle ja ahdistelulle. Kouluterveyskyselyn (2021) mukaan 8.–9. luokkalaisista sekä lukiossa ja ammattioppilaitoksissa opiskelevista tytöistä lähes puolet oli kokenut häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua vuoden aikana; määrä oli noussut kahdessa vuodessa n. 15 %-yksiköllä. Puhelimessa tai internetissä seksuaalista häirintää oli kokenut samanikäisistä tytöistä vuoden aikana yli 40 %. Pojista vastaavaa häirintää oli kokenut 6–10 %.

2.1. Sukupuolivaikutusten arviointi

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä, että hallituksen esityksessä (s. 65–66) on arvioitu ehdotetun lakiuudistuksen sukupuolivaikutuksia. Hallituksen esityksessä viitataan myös tasa-arvolakiin, jonka 4 §:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa.

Sukupuolivaikutusten arviointi tarkoittaa sitä, että toimenpiteen, poliittisen päätöksen tai lainsäädännön vaikutuksia arvioidaan etukäteen mahdollisten sukupuolivaikutusten kannalta. Tavoitteena on ehkäistä sukupuolten kannalta ei-toivotut vaikutukset ja edistää tasa-arvoa. Arvioinnin perusteella voidaan tehdä korjaavia ehdotuksia syrjinnän ja ei-haluttujen vaikutusten vähentämiseksi, tasa-arvon edistämiseksi ja tasa-arvon esteiden poistamiseksi.

Hallituksen esityksen sukupuolivaikutusten arvioinnissa viitataan seksuaalista häirintää ja seksuaalista väkivaltaa koskeviin Euroopan perusoikeusviraston tutkimuksiin ja kansallisiin rikosuhritutkimuksiin sekä

seksuaalirikoksia koskeviin viranomaistilastoihin. Uudistuksen perimmäisenä tavoitteena on seksuaalirikosten määrän vähentäminen. Ehdotettujen muutosten arvioidaan siten vaikuttavan myönteisesti sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja naisten oikeuksien toteutumiseen.

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että sukupuolivaikutuksissa tulisi huomioida kattavammin myös erilaiset tekijät, jotka vaikuttavat haavoittuvuuteen ja riskiin joutua seksuaaliväkivallan uhriksi ja jotka voivat myös vaikuttaa uhrin halukkuuteen ja valmiuksiin saattaa tapahtunut seksuaalirikos viranomaisten tietoon. Sukupuolen lisäksi muun muassa vammaisuus, ikä ja maahanmuuttajatausta voivat olla merkityksellisiä. Tätä ei ole tuotu vaikutusarvioinnissa esille.

2.2. Sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden tilanne

Hallituksen esityksessä selostetaan, ettei seksuaalisena tekona pidettäisi pelkästään sitä, että sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö käyttää tietylle sukupuolelle osoitettua pukeutumis- tai peseytymistilaa (s. 118). Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että hallituksen esityksessä ei ole muutoin huomioitu sukupuolivähemmistöjen tilannetta ja heidän kohtaamaansa seksuaalista väkivaltaa.

Tasa-arvolain 6 c §:n mukaan viranomaisen tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi julkisten palvelujen tarjonnassa tulee ottaa huomioon se, että palvelu on järjestetty myös sukupuolivähemmistöön kuuluvia ajatellen. Velvoite koskee esimerkiksi kuntien järjestämiä liikuntapalveluja. Tasa-arvovaltuutettu on suositellut yhtenä keinona sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamiseksi ja syrjinnän ennalta ehkäisemiseksi sitä, että naisille ja miehille sukupuolitettujen tilojen lisäksi olisi käytettävissä sukupuolineutraaleja tiloja. Edelleenkään mahdollisuus tarvittaessa yksityisyyteen puku- ja peseytymistiloissa ei valitettavasti toteudu kaikissa julkisissa liikuntapalveluissa. Tästä johtuvat ongelmat eivät saisi johtaa sukupuolivähemmistöön kuuluvien kohdalla vääriin tulkintoihin ja epäilyihin esimerkiksi seksuaalisesta ahdistelusta.

2.3. Seksuaalinen ahdistelu ja häirintä

Tasa-arvolain 7 §:ssä seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä määritellään kielletyksi sukupuolisyrjinnän muodoksi. Tasa-arvolain häirintäsäännöksillä suojellaan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta. Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, kun taas sukupuoleen perustuva häirintä on muunlaista ei-toivottua käytöstä, joka liittyy henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun.

Hallituksen esityksen mukaan seksuaalista ahdistelua koskeva rikoslain säännös muutettaisiin nykyiseen nähden siten, että se kattaisi koskettelun lisäksi muitakin seksuaalisia tekoja, jotka voimakkuutensa tai toistuvuutensa vuoksi ovat vakavuudeltaan kosketteluun rinnastettavia. Tällaisia tekoja voitaisiin tehdä sanallisesti, lähettämällä tai esittämällä viestin tai kuvan, ottamalla toisesta kuvan tai itseään paljastamalla. (s. 115)

Tasa-arvovaltuutettu pitää seksuaalisen ahdistelun soveltamisalan laajentamista tärkeänä asiana. Ehdotettu laajennus lähentää seksuaalisen ahdistelun teonkuvausta lähemmäs tasa-arvolaissa kiellettyä häirintää. Myös Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty yleissopimus eli ns. Istanbulin sopimus edellyttää, että myös muu kuin fyysistä koskettelua sisältävä ahdistelu on rangaistavaa.

Hallituksen esityksessä selostetaan, että seksuaalisesta häirinnästä työelämässä voidaan rangaista rikoslain 47 luvun 3 §:n mukaan työsyrjintänä, jolloin lähtökohtana on tasa-arvolain mukainen seksuaalisen häirinnän käsite, joka on laajempi kuin nyt ehdotetun pykälän mukainen seksuaalisen ahdistelun käsite. Työelämässä tapahtuva seksuaalinen teko voi jatkossakin tulla arvioitavaksi seksuaalisen teon vakavuudesta riippuen työturvallisuusrikoksen ja työsyrjinnän lisäksi myös seksuaalisena ahdisteluna tai tilanteesta riippuen vakavampana seksuaalirikoksena. (s. 119)

Tasa-arvovaltuutettu huomauttaa, että rikoslaissa kriminalisoidun ahdistelun ja tasa-arvolaissa kielletyn seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan häirinnän välinen suhde on osin epäselvä. Koska sama teko voi olla sekä tasa-arvolaissa syrjintänä kiellettyä häirintää että rikoslaissa kriminalisoitu teko, käsitteiden ja määritelmien johdonmukaisuuteen tulisi kiinnittää enemmän huomiota.

2.4. Muut huomiot

Tasa-arvovaltuutettu pitää hyvänä asiana, että seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen kriminalisoidaan ehdotetussa rikoslain 20 luvun 7 §:ssä. Tällä vastataan siihen nykyajan ilmiöön, jossa esimerkiksi entinen parisuhdekumppani kostotarkoituksessa levittää internetin välityksellä henkilöstä intiimejä kuvia.

Raskauden keskeyttämisestä annetun lain ehdotetussa muutoksessa kumotaan 3 §, jossa edellytettiin syytteen nostamista tai rikoksen tapahtumisen ilmeisenä pitämistä esitutkinnassa. Tasa-arvovaltuutettu pitää ehdotettua muutosta tervetulleena ja katsoo sen edistävän naisen oikeutta määritellä itse tarpeensa keskeyttää raskaus.

Hallituksen esityksessä selostetaan voimaantulon osalta (s. 141), että seksuaalirikossäännösten uudistaminen edellyttää kouluttamista,

tiedottamista ja uudelleenjärjestelyä viranomaisissa. Kansalaisille ja viranomaisille tulisi jäädä riittävästi aikaa valmistautua lakien voimaantuloon. Tasa-arvovaltuutettu korostaa riittävien resurssien varaamisen tärkeyttä. Myös Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova GREVIO-asiantuntijakomitea on huomauttanut viranomaisten koulutustarpeista ja naisiin kohdistuvan väkivallan uhrien palveluista Suomea koskevissa suosituksissaan (GREVIO:n suositukset nro 8 ja 11, IC-CP/Inf(2020)3). Koulutustarpeet koskevat poliisin, syyttäjien ja tuomioistuinten lisäksi myös mm. sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöä.

Tasa-arvovaltuutettu Jukka Maarianvaara

Tämä asiakirja on lähetetty vastaanottajalle sähköisesti. Asiakirjan allekirjoitettu taltiokappale säilytetään tasa-arvovaltuutetun toimistossa.